

Foredragsholderen. En studie i den vesterlandske civilisations krise og den vestjyske bondes
– et billede fra forrige århundrede

Ulrik Lehrmann

Det der er sket i løbet af de sidste 20 år især, er at det lokale kulturmønster er blevet udsat for et intensivt bombardement fra en ny massekultur med baggrund i hele den centralisering af samfundet vi allerede nu accepterer som en art skæbne...
(Knud Holst, 1981)

I min barndom regnede jeg det for midten af verden, et mytologisk Midgård, for vores mark lå jo frit ude på Herrens velsignede mark som et centrum for mine forestillinger. [...] Midgård er sandelig blevet til Udgård! Andelslandbruget satte en dagsorden i 1950'erne, der betød, at verdens midte også lå på landet. Nu er det godt nok langt ude!
(Johannes Nørregaard Frandsen 2010)

Ulrik Lehrmann

Til foredragsaften på kroen

”Et samfund truet af opløsning” stod der i januar 1983 på brugsens dør i et lille vestjysk sogn. Den håndskrevne plakat på glas døren oplyste om et foredrag på den lokale kro. Den kristelige forening ‘Unge Hjem’ stod for foredragsarrangementet, som i den frostkolde vinteraften havde fået henved 40 personer, hovedsagelig midaldrende ægtepar fra oplandet, til at forlade de ellers fjernsynsoplyste stuer for at give møde.

Foredraget handlede om den amerikanske historiker og kulturdebattør Christopher Lasch (1932-94). Han havde på daværende tidspunkt nyligt fået oversat bogen *Narcissismens kultur* (1979; overs. 1982), hvori han fremstiller den vesterlandske civilisation som grundlæggende kriseramte pga. hvad han kalder ‘narcissismens kultur’. Nu kan man fordomsfuldt undre sig over, hvad Laschs kulturkritiske overvejelser, der især sigter mod det moderne storbyliv, har at sige et vestjysk landbopublikum. Lasch – specielt i den udlægning, der blev givet af ham denne aften – og de vestjyske bønder havde imidlertid ikke svært ved at finde noget at tale med hinanden om.

Aftenen indledtes med fællessang: to sange af Jeppe Aakjær (1866-1930). Den første, 'Spurven sidder stum bag kvist', var utvivlsomt valgt for at markere årstiden, men ud over den blæsende kolde vinter og varmen indendøre fremmanede sangen også billedet af en i sig selv hvilende bondelivsform, hvis solide tryghed er forankret i det daglige arbejde, bekendtheden med dyrene, gårdens rumlige tæthed og ikke mindst 'Far's og 'Mor's faste positioner: "Lul - lul! Rokken gaar! / Far mod Stuen stiler, / Mor en bugt paa Traaden slaar, / ser op paa Far og smiler".

Hvor 'Spurven sidder stum bag kvist' på mange planer er et længselsbillede, dér er den næste sang, 'Som dybest Brønd giver altid klare Vand', opsat på at få forbundet fortid, nutid og fremtid i et på én gang traditionsforpligtende og fremtidsvendt forhold. Hermed beredtes samtidig grunden for aftenens foredrag, dels ved at sangen handler om traditionsformidling, dels ved at Aakjærs sang(e) ved møder af denne karakter i sig selv er et traditionselement, der nærmest rituelt markerer forsamlingens historie og fællesskab.

De grundlæggende værdier

Aftenens foredragsholder, en indre missionsk højskolelærer, tog udgangspunkt i nogle overvejelser over, hvad kultur er og vigtigheden af at debattere kulturpolitiske spørgsmål. Ved kultur forstod han de grundlæggende værdier, som det daglige liv er forankret i – dvs. de basale udgangspunkter således som de ytrer sig i vores forhold til livet, døden, medmennesket osv. Samtidig betonedede han, at vi netop i forhold til disse grundlæggende værdier står over for kræfter, som gør det naivt at forestille sig, at vi kan beherske vores egen tilværelse. Derfor må en samfundskritik, der ikke vil lade sig begrænse af denne illusoriske beherskeretro, i sin kerne rumme en kulturopfattelse og kulturkritik, som viser hen til de basale udgangspunkter for vores liv.

Netop ud fra dette kultursyn havde Laschs analyse af aktuelle kulturelle opløsningstendenser påkaldt sig foredragsholderens interesse. Hos Lasch fandt han et blik for den snigende kulturdød, som han udlagde som faren for, at vi i løbet af kort tid mister et forpligtende forhold til de værdier, der er fundamentale i vores

tilværelse – det tab af rodfæstethed, som er så udpræget i vores sociale og kulturelle liv.

Med disse mere eller mindre åbenlyse referencer til bl.a. Jakob Knudsens kulturkritik i begyndelsen af 1900-tallet signalerede foredragsholderen sin egen værdiposition, og på denne baggrund kastede han sig ud i en konfrontation af det engagerede og rodfæstede menneske, han selv repræsenterede, med det signalement af det opløsningstruede og diffuse narcissistiske menneske, som Lasch leverer. Nu kan man mene, at foredragsholderen herved øvede vold på Lasch: den på daværende tidspunkt intellektuelt modebevidste amerikanske kulturdebattør indforskrevet som sandhedsvidne blandt missionske vestjyske bønder, men bag den psykoanalytiske sprogbrugs fernis i Laschs kulturanalyse stikker der unægtelig noget af en Jeronimi beklagelser over sædernes forfald. Så i en vis forstand skar foredragsholderen blot ind til benet i Laschs fremstilling.

Det narcissistiske menneske – en projektionsskærm for kulturkritik

Nærmer man sig *Narcissismens kultur* fra en tilstrækkelig perifer vinkel som den vestjyske skærpes opmærksomheden over for bogens særlige karakter. Fra Laschs side er bogen utvivlsomt tænkt som et indlæg i en aktuel samfunds- og kulturdebat på linie med bl.a. David Riesman: *Det ensomme masse menneske* (1950; overs. 1962), Daniel J. Boorstin: *Den syntetiske verden* (1961; overs. 1968), Edgar Morin: *Signalement af vor tid* (1962; overs. 1965), Herbert Marcuse: *Det éndimensionale menneske* (1964; overs. 1969) – bøger, der på forskellig vis fremlægger en samfunds- og kulturkritik af den vestlige verden i efterkrigstiden. Senere er traditionen videreført af bl.a. Richard Sennett og Zygmunt Baumann. Laschs fremstilling står imidlertid i lige så høj grad i et uafklaret afhængighedsforhold til rådgivende oplysningsbøger – tidligere ofte af religiøst tilsnit – om tilegnelse af et lykkeligt liv. Faktisk udgør netop spørgsmål om succes og moral i arbejdslivet, forholdet mellem kønnene, mellem forældre og børn, uddannelse og det at blive gammel hovedparten af bogen. Og behandlingen af disse spørgsmål foretages for størstedelens vedkommende uden nogen nødvendig sammenhæng med bogens narcissismetese. Det er derfor ikke underligt, at foredragsholderen greb til disse afsnit.

Laschs hovedanliggende er at gøre opmærksom på en truende civilisationskrise, som i stigende grad viser sig i “nedbrydningen af moralsk ansvarlighed og de svigtende evner til selvhjælp” (s. 190-91). Det er dette tab af moral og et jegstærkt handledueligt individs tiltagende opløsning, Lasch forsøger at indfange ved hjælp af sit narcissismebegreb. Forkortet og forenklet sagt er narcissisten ikke et i traditionel forstand selvglad og selvoptaget individ, men et individ, der lider af mangel på selvværd og derfor til stadighed er tvunget ud i en afstivning af egen vaklende identitet gennem bekræftelse i omverdenen. Heri ser Lasch vor civilisations dødskrampe:

Kapitalismens politiske krise afspejler en almen krise i den vestlige kultur, som afslører sig i en udbredt opgiven overfor at forstå den moderne histories forløb eller at lede det i en fornuftig retning. (s. 13)

Som vort århundrede nærmer sig sin afslutning, vokser overbevisningen om, at meget andet også lakker mod enden. Stormvarsler, jærtegn, forudsigelser om katastrofer hjemsøger vor tidsalder. (s. 19)

Mobiliseringen af denne dommedagsstemning tjener til at fremhæve tragikken i Laschs moralske budskab: symptomer i vor kultur på et omfattende tab af moralsk mening, af oplevelse af selvværd og af fremtidshåb.

Bag Laschs psykologiserende udredninger stikker spørgsmålet om livsmod, personlig ansvarlighed og muligheden for at omsætte denne i konkret forpligtende handlinger overfor sine medmennesker og omverdenen hovedet frem. Grundlæggende mener Lasch, at den arbejdsmoral og individuelle selvstændighed, der på det individuelle plan har fremmet kapitalismens konsolidering, er afgørende rystet og på vej til at blive erstattet af, hvad han kalder en “terapeutisk etik”, dvs. den samfundsmæssige systematisering og udnyttelse af den narcissistiske omverdensafhængighed. Denne udvikling viser sig bl.a. i familiens opdragelsesmønstre, hvor familiens selvstændighed er blevet voldsomt anfægtet gennem de sidste hundrede år:

Det fabrikssystem, der blev indført i forrige århundrede, socialiserede produktionen, men lod familiens andre funktioner intakt. Produktionens socialisering viste sig imidlertid at være forløberen til socialisering af selve reproduktionen – børnenes opfostring blev overtaget af erstatningsforældre, der ikke stod til ansvar over for familien, men over for staten, over for den private industri eller over for deres egen professionelle moralkodeks. (s. 131)

Jævnside med denne nedbrydning af familiens selvbestemmelse er også familielivets indre psykiske dynamik undergået en forvandling, idet det er blevet stadig sværere for børn at identificere sig med deres forældre, ligesom forældrene er kommet i tvivl om, om de overhovedet har noget at give videre til børnene. Grundskaden ligger her i en omsiggribende traditionsudhuling, som fremtvinger en tom, men oplevelseshungrende her-og-nu-bevidsthed.

Ligeså psykisk forarmet og magtesløs som familien fremstår masseuddannelsernes fallit for Lasch:

Kulturformidlende institutioner (skole, kirke, familie), som man kunne have ventet ville modarbejde vor kulturs narcissistiske træk, er i stedet blevet formet i deres billede, mens en voksende mængde progressiv teori retfærdiggør denne kapitulation med, at den slags institutioner tjener samfundet bedst, når de afspejler det. Folkeundervisningens nedtur fortsætter derfor: den stadige udvanding af den intellektuelle standard i “relevansens” og andre progressive slagords navn; opgivelse af fremmedsprogene; opgivelse af historie til fordel for “samfundsproblemer”; og tilbagetog i almindelighed fra enhver form for intellektuel disciplin [...] (s. 121-122)

Overfor dette skræmmebillede af et skamskudt og selvdestruktivt samfund fremstår Lasch’ moralske oprustning unægteligt noget spagfærdigt. Overalt i hans fremstilling bliver det ved vage henvisninger til modkræfter som “evnen til selvhjælp” (s. 15), “traditioner for selvhjælp [...] og hverdagens kunnen” (s. 22), “folkelige traditioner for selvhjælp” (s. 189), “selvtillid og almindelig kompetence” (s. 189). Det kan give mindelser om, men er dog næppe folkelige

bevægelser, som vi i Danmark kender dem fra 1800- og 1900-tallets religiøse bevægelser, andelsbevægelse, højskolebevægelse, arbejderbevægelse. Lasch forholder sig derimod til en amerikansk politisk tradition for kommunitarisme (*communitarianism*).

Håbet bindes til en genoprejsning af den klassiske arbejdsetik gennem en løsrivelse fra dens binding til ejendomsretten og gennem en podning af arbejdsetikken på lokale sociale fællesskaber. Denne påkaldelse af arbejdsetikken stemmer da også fint overens med Laschs gennemgående implicite kritiknorm: det frie selvberørende individ og de stabile parforholds/familiens værdifasthed.

“Det engagerede menneske” kaldte foredragsholderen modpolen til den jeg-opløsning, ansvarsforflygtigelse og mangel på traditionsforvaltning, som foredraget indkredsede som noget karakteristisk for vores tid. Det engagerede menneske blev ganske vist ikke præciseret, men bestandig forudsat som noget bekendt for tilhørerne, hvad det utvivlsomt også var. Det engagerede menneske tjente således denne aften som samlingsmærke for socialt fællesskab, solidt forankrede ægteskaber, en klar pligt- og ansvarsbevidsthed og kristne værdier, mens foredraget i forhold hertil blev en understregning af disse værdiers betydning i “et samfund truet af opløsning”.

Det, der for en umiddelbar betragtning kunne se ud som en præsentation af det sidste nye skrig fra den københavnske intelligentsias kulturdebat, var i realiteten en lang bekræftelse af tilhørernes livsidealer. En bekræftelse, som afsyngelsen efter foredraget af en af den folkelige mødekulturs klassikere, H.V. Kaalunds ”Jeg elsker den brogede verden”, bidrog til at tydeliggøre:

Jeg har grædt, som andre, af smerte,

fordi min boble brast.

Men boblen er ikke verden;

læg verden det ej til last.

[...]

Kamp må der til, skal livet gro,

ej kamp blot for dagligt brød,

men kamp for frihed i liv og tro, –

thi evig stilstand er død!

At være noget – trods alt

Tilhørernes store villighed til efter kaffebordet at belyse Laschs kulturkritik med egne oplevelser og erfaringer siger både noget om Lasch og tilhørerne. Tabet af moralsk mening og oplevelsen af umyndiggørelse blev således kanaliseret ind i en diskussion om andelsbevægelsen som brydningssted for basisdemokratiske idealer og bureaukratiske realiteter. Et andet diskussionsemne var angsten for massemediernes fremme af passivt forbrugende mennesker og for pædagoger/behandlers professionalisering af medmenneskelig omsorg. I modsætning hertil påkaldtes forestillinger om traditionsbevidsthed, og der efterlystes religiøse vækkelser som i 1800-tallet til genetablering af et fast og handlingsvejledende værdigrundlag.

Det er påfaldende, i hvor høj grad disse diskussioner modstiller to tidsrum: på den ene side livsformer og værdier, der er blevet etableret og konsolideret fra sidste halvdel af 1800-tallet og frem til o. 1950, og på den anden side store bureaukratiske virksomheder, medier og institutioner, hvis historie ikke er særlig lang. Denne modstilling af gammelt og moderne signalerer en aktuel brydningsproces, hvori det sene 1800-tals livs- og tankemønstre bliver udsat for et voldsomt pres. Selv om denne omformningsproces endnu ikke er afsluttet, så er den dog så fremskreden, at det endnu i 1980'erne især var i udkantssområder som Vest- og Nordjylland, at brydningen mellem gammelt og moderne fortsat kunne opleves som en påtrængende aktuel konflikt. Bl.a. derfor faldt Laschs moralske tanker på et tørt sted, idet hans påpegning af brist af personlig, familiemæssig og samfundsmæssig karakter meget fint opfanger angsten for den uoverskuelighed, der følger af den traditionelle bondelivsforms opløsning. Laschs udstilling af det ensomme og fremmedgjorte moderne liv i de store byer bekræfter således – tilsigtet eller utilsigtet – troen på ens tilvante livs værd. Helt i tråd hermed rundede foredragsholderen diskussionen og aftenen af med at oplæse et mindre kendt H.C. Andersen-eventyr, ”Noget” (1858).

”Noget” handler om fem brødre, der alle vil være noget – den ene mere end den anden. Den ældste vil lave mursten, men det er ingenting for den næste: Han

vil være murer. Det er imidlertid ikke noget for den tredje, som vil være bygmester. Den fjerde vil være geni og grundlægge en ny stil, mens endelig den femte og yngste vil være en slags filosof: ”jeg stiller mig udenfor, jeg vil raisonere over, hvad I [de andre brødre] udrette!” Eventyret følger så hver enkelt livsforløb, hvor det afgørende er forholdet mellem den ældste og den yngste broder, dvs. det praktiske livs mand og den verdensfjerne filosof. Da filosofen efter sin død står foran himmeriges port, lukkes han imidlertid til sin egen overraskelse ikke ind, fordi han i modsætning til resten af familien ”har Ingenting udrettet, ikke engang lavet en Muursteen”. På hans gamle moders forbøn, hvori hun henviser til den ældste broders hjælp til hende, gives filosofen dog en betinget dom:

”Din Broder, den, Du kaldte den Ringeste,” sagde Engelen, ”den, hvis Dont i al Ærlighed var Dig nedrigst, giver Dig sin Himmerigs-Skjerv. Du skal ikke vises bort, Du skal have Lov til at staae herudenfor og tænke over, see at ophjælpe dit Liv dernede, men ind kommer Du ikke, før Du i god Gjerning har udrettet – Noget!”

Bondelivsformens vendekreds

I god gerning at udrette noget – det peger netop ind mod den gensidighed og selvoverskridelse, der hele aftenen havde været virksom i foredragsholderens betoning af traditionsværdier, det engagerede menneske osv. over for Laschs karakteristik af det narcissistiske menneske. Hertil kommer endvidere, at H.C. Andersens eventyr blandt en tilhørerskare af vestjyske bønder måske aktiverer og retfærdiggør en latent protestholdning over for staten og offentligt ansatte, dvs. dem, der ikke laver noget. Ikke mindst i dette lys bliver foredragsaftenen en enestående begivenhed: her er en befolkningsgruppe, en livs- og kulturform, der ellers er trængt fra alle sider, i stand til at fastholde og bekræfte et værdifællesskab, som uden for kroen har et begrænset råderum i det aktuelle kulturmiljø. Lad så være at dette fællesskab mere peger bagud i historien end fremad, det viser dog en kulturforms styrke, at den selv i en trængt situation er i stand til at formidle en oplevelse af – at være noget.

Nægtes kan det imidlertid vanskeligt, at det er ved at være sidste udkald for en folkelig mødekultur af denne karakter. At tale om en selvbevidst sogne- eller bondekultur som et synligt fænomen i landskabet uden for byerne giver næppe mening i dag. Men denne tilstand er et relativt nyt fænomen. Op gennem det 20. århundredes første halvdel, som hele foredragsaftenen indirekte henviste til, har man kunnet iagttage adskillige forsøg på at formulere en særlig kultur- og samfundskritik på baggrund af bondelivets værdier – fra det brede og brudfyldte felt omkring år 1900 med bl.a. Johan Skjoldborg, Jeppe Aakjær og Jakob Knudsen over Thorkild Gravlund og Jørgen Bukdahl til Martin A. Hansen og senest Knud Sørensen.

Jørgen Bukdahl betegnede o. 1930 forholdet mellem land og by som et sammenstød mellem to kulturer: ”det tusindaargamle Danmark og saa den moderne Civilisation, der vil frigøre Enkeltmennesket fra Milieuets og Traditionens Bundethed”. Men hvor Bukdahl endnu kan operere med en frontal modstilling mellem land og by, der bliver troen på bondelivet som en kulturel frugtbar og samfundsskabende kraft op mod 1900-tallets midte stadig mere defensiv og fortidsvendt. Hvad, Bukdahl for 80 år siden benævnte som den moderne civilisations traditions- og normopløsende kraft, ekkoer endnu 50 år senere i en foredragsaften på kroen i et vestjysk landsogn. Og meget betegnende er Bukdahls opridsning af fronterne mellem land og by i mellemtiden hos Knud Sørensen blevet til ”et meget tragisk kapitel” i landets historie. Ikke mindst på landet har de voldsomme ombrydninger siden 50’erne og 60’erne af ellers grundmurede livsformer sat sine spor. Landet blev affolket, og landbrugets industrialisering og kemikalisering omskabte traditionelle arbejds-, familie- og kulturmønstre.

Foredragsholderen – forfører, fastholder og frigører?

Foredragsholderen i Vestjylland i 1983 var om ikke ud af en ældgammel race, så dog led i en hundredårig tradition. I den folkelige mødekultur i sidste halvdel af 1800-tallet var foredraget det officielle centrum, når folk samledes af sociale, politiske og kulturelle grunde. I sociale kulturer, der ikke færdedes hjemmefra i bogkulturen, var foredraget på én gang oplysning og nok så meget åndelig

vækkelse. Komponisten Carl Nielsen (1865-1931) omtaler i sine erindringer med veneration den betydning, der i hans barndom omgærdede venstrepolitikerens Klaus Berntsen (1844-1927) som foredragsholder:

Han havde en aldeles enestaaende Evne til at bringe Varme og Bevægelse i Folks Sind, snart ved følsomme Historier, snart ved Humor og snart ved religiøse og politiske Udviklinger. [...] Klaus Berntsen behandlede Menneskene som forsømte Planter, der hverken havde faaet Vand eller Lys, og mine Søstre og Brødre kunde være helt forvandlede, naar de gik hjem fra et af hans Foredrag. Saa var det, som om alle Skygger var blæst bort, og det bedste kom op i dem. Øjnene var blevet klare, Kinderne røde [...]. (Nielsen 1950, s. 109)

Megen foredragsaktivitet har i 1800-tallet primært tjent til forførisk løftelse af tilhørerne, men heri har også kunnet ligge en afgørende podning af en personlig frigørelse. Den forføriske løftelse har ikke mindst haft sin berettigelse, fordi foredragskulturen var led i opbygningen af en kulturel selvfølelse hos befolkningsgrupper uden for de dannelseskulturelle lag. Friskolelæreren og bibliotekspioneren Johannes Grønborg (?-1945) var således i sin vurdering af foredragsvirksomheden i 1870'erne og begyndelsen af 1900-tallet ikke i tvivl om at:

Halvfjerdsernes Tilhørere paa Landet krævede ikke i saa høj Grad som de senere Aars af et Foredrag, at det skulde indeholde sammenhængende og afrundet Oplysning eller logisk Udvikling; men derimod krævede man en vis hjertelig og hyggelig Tone over Foredraget. [...] De passede for en Begyndelsestids og Vækkelsestids naive Smag; og de har i hvert Fald gennem deres Virkning: et vaagnende Folkelivs Fremvækst, vist deres Berettigelse. (Grønborg 1904, s. 477)

Det er formentlig en lignende udviklingshistorie, Jakob Knudsen har haft i tankerne, når han adskillige steder i sit forfatterskab forholder sig til den udbredte foredragsvirksomhed. Jakob Knudsen, som selv tilbragte store dele af foredragssæsonen *on tour*, muntre sig i *Den gamle Præst* (1899) med at fortælle

om lugten af kogt blomkål i Brindsted Forsamlingshus. Der havde en landbrugskandidat nemlig holdt foredrag om blomkål med det resultat, at hele sognet henlå i blomkålsdampe: ”Lugten af stuvet Blomkaal var, saavel for Fjender som Venner af Foredragsforeningen, paa en underlig Maade smeltet sammen med Forestillingen om eller Følelsen af aandelig Vækkelse. (Knudsen 1917, s. 26). På nærmest karnevalesk maner får Knudsen degraderet den høje åndelighed ved stanken fra de nedre regioner.

Et lignende sarkastisk blik på foredragsholderiets uvæsen fremholder Knudsen i artiklen ”Om folkelig Vækkelse og Dannelselse” (1904), hvor han dels omtaler mange af samtidens folkelige foredrag som opkog og genbrug – ”Ruskomsnusk med røde Klude” – dels giver et komisk overbud på et foredrag, når det er værst: En løs sammenbinding af hverdagslige iagttagelser med almene og sentimentale moralske betragtninger, hvor rygraden i foredraget udgøres af associative glidninger mellem forskellige betydningsområder (fra negativ til positiv formulering af et emne, toposforskydning fra sjæl til legeme, fra kroppens ydre til kroppens indre (bakterier) osv.osv.).

Foredraget kan dog også, når foredragsholderen lykkes, overskride den forførende fastholdelse af tilhørerne. Foredragsholderen kan også frigøre. I et i dag næsten utilgængeligt sprog, hvor ikke mindst forestillingen om ”det danske” er blevet et mineret område, indkredser Knudsen den folkelige foredragsholders opgave som at ”tale med Aand og Liv det danske Modersmaal til de Unge, han skulde gennem Poesien og Historien *danske* deres Sind, han skulde med Ordets Kraft gøre deres Sjæle levende, rørige, spændte, – elektrisere dem med Danskhed” (Knudsen 1931, s. 87). Det lyder som renlivet nationalistisk indoktrinering udført af en elmontør, men det, der tænkes på, er *i sproget* (her: det danske) at knytte forbindelsen mellem den personlig historie, traditionen (her: den nationale) og et mytisk perspektiv for herigennem at frigøre den personlige egenart – og heri rummes samtidig muligheden for overskridelse af tilvante forestillingssæt.

Den besyngelse af tilhørerskarens eget værdigrundlag, som fandt sted i foredraget i 1983, bidrog mere til forførelse og fastholdelse end til frigørelse, fordi foredraget i sit anlæg var defensivt, men ikke formulerede et fremadrettet

perspektiv. Spørgsmålet er så, om det ikke kun er det pågældende foredrag, men i dag også hele den folkelige kulturbevægelse, som ellers har båret foredragsvirkomheden oppe i 150 år, der er ramt af defensiv selvbekræftelse i "et samfund truet af opløsning"?

Litteratur

Johannes Grønberg. 1904: "Foredragsmøder paa Landet, før og nu", in *Det ny Aarhundrede* 1. årg., II bd., 1904, s. 475-482.

Knudsen, Jakob. 1917: *Den gamle Præst*. (1899), in *Romaner og Fortællinger*. Bd. I. København: Gyldendal.

Knudsen, Jakob. 1931: "Om folkelig Vækkelse og Dannelse" (1904), in *Livsfilosofi*. København: Gyldendal, s. 84-104.

Lasch, Christoffer. 1982: *Narcissismens kultur*. København: Gyldendal.

Nielsen, Carl. 1950: *Min fynske Barndom*. (1927). København: Martins Forlag.

I fald der sidder en læser og er i tvivl om, hvorvidt det kan lade sig gøre at huske, hvad der skete en aften i Vestjylland for mere end 25 år siden, kan det oplyses, at beskrivelsen af foredraget bygger på meget udførlige noter. Jeg opholdt mig som vejleder for en projektgruppe fra RUC to gange 6 dage i en landsby mellem Holstebro og Herning og overværede i den sammenhæng det omtalte foredrag.